

Абдыкайырова Ж. С.

ЖОГОРКУ ОКУУ ЖАЙЛАРЫНДА ГУМАНИТАРДЫК БИЛИМ БЕРҮҮ МАСЕЛЕСИ

Абдыкайырова Ж.С.

ПРОБЛЕМЫ ГУМАНИТАРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

J. S. Abdykaiyrova

THE PROBLEMS OF LIBERAL EDUCATION IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

УДК: 378.013.3:009(470+571)

Бул макалада жогорку окуу жайларында билим берүүнү гумандаштыруу жана аны жайылтуу маселелери каралат.

Негизги сөздөр: *гуманизация, маданият, элдик үрп-адат, атуулдук позиция, эс тутум, риторика, педагогдун чеберчилиги.*

В этой статье рассматривается гуманизация образования в высших учебных заведениях, и его распространение.

Ключевые слова: *гуманизация, культура, народные традиции, позиции личности, развитие памяти, риторика, профессионализм педагога.*

This article discusses humanization and distribution of education in higher institutions.

Key words: *humanization, culture, folk tradition, the position of the person, the development of memory, rhetoric, the professionalism of the teacher.*

Азыркы мезгилде жогорку окуу жайларында гуманитардык билим берүү маселеси жаңыланууларды талап кылууда. Ошондуктан өлкөбүздөгү билим берүү тармагында алгылыктуу реформаларды жүргүзүү, традициялык системадан улуттук баалуулуктарды камтыган система түзүү талапка ылайык.

Бүгүнкү күндө жогорку окуу жайына келип жаткан студенттер кандай даярдык менен келип жатканы талкууну жаратуучу маселелердин бири болуп саналат. Дүйнөлүк маанидеги абройлуу окумуштуулардын пикиринче, илимий-техникалык өнүгүү гумандашууда же гуманитардык билимдерге негизденүүдө. Мисалы, табигый илимдер тармагындагы россиялык белгилүү окумуштуу, академик Мисеев Никита Николаевич XX кылымдын сонунда: "Ушуга чейин мага физика, техникалык илимдер, математика предметтери гана айтууга арзырлык анык илимдей, анык иштей сезилчү. Кийинки мезгилде "гуманитардык" деп аталган илим жаатындагы проблемаларга кызыгуум арта баштады. Эми, минтип, өзүмдүн көп жылдык илимий да, педагогикалык да ишмердигимдин тажрыйбаларына талдоо жүргүзүп иликтеген сайын, гуманитардык багыттагы таалим-тарбия берүүнүн зарылдыгына терең ынанып калдым. Менин ушундай оюма кошулган физиктердин, математиктердин, табигый илимчилердин саны уламдан-улам арбууда. Мен келечек жөнүндө, ноосферанын болочок доору жөнүндө ойлонгон сайын, келаткан кылым – гумани-

тардык илимдердин кылымы болот..., адам жөнүндөгү илимдин кылымы болот дегенге көбүрөөк ынануудамын", – деп белгилейт (1. 9-б.).

Бул багытта алып карай турган болсок, өлкөбүздө гуманитардык билим берүүнүн негизги багыттары тууралуу маселе негизги орунга чыгууда. Кийинки учурларда дүйнөлүк тенденцияларга ылайык ар тараптуу тарбия берүүнүн жолдору жөнүндө окумуштуулар ортосунда көбүрөөк сөз болуп келүүдө. Ал өз кезегинде төмөнкүлөрдү ичине камтыйт: "1. Көп түрдүү маданияттар жашап турган кырдаалда жеке адамдын түрдүү баалуулуктарга ыңгайлашуусу; 2. Түрдүү салттарды тутунган адамдар менен мамилеге даяр болуу; 3. Маданияттардын диалогуна багытталуу; 4. Бөтөн улуттарга жана элдерге карата маданий-билим берүүнүн үстөмдүгүнөн баш тартуу" (2. 258-б.). Мында биз мамлекеттин толук кандуу өкүлүн элдик педагогиканын элементтери менен айкалыштыра тарбиялоо негизги максат экенин андай билүүбүз керек.

Айрым окумуштуулар белгилегендей, этникалык тарбия берүү адамда көп маданияттуу, көп улуттуу инсандын калыптанышына негиз болуп берет (3. 5-б.). Анткени өзүн тигил же бул улуттун өкүлү деп сезгенде гана инсан башка маданиятты өзүнүн салт, үрп-адаттары менен салыштыра алат.

Мамлекетибиздин улуттук идеясы талап кылгандай, биздин улуттук идеябыздын негизги максаттарынын бири – кыргыз элинин улуттук өзгөчөлүктөрүн сактап калуу болуп эсептелинет.

Кыргыз эли байыртадан эле акыл менен билимдүүлүктү адам баласына таандык башкы касиет катары баалап келишкен. Ата-бабаларыбыздан мурас катары калган аңыз, аңгемелерде, дастандарда, макал-лакаптарда азыркы муундар үчүн акыл менен билимдин адам турмушундагы ордун ар тараптуу түшүнүүгө, алардын билимге болгон дилгирлигин, умтулуусун ойготууга негиз болуучу осуяттар арбын. Мисалы, акыл менен билимдин улуулугу жөнүндөгү элибиздин кийинки муундарга калтырган акыл-насааттарын төмөнкү макалдардан так баамдоого болот: «Акыл – тозбогон тон, билим – түгөнбөгөн кен», «Билими күчтүү минди жыгат, билеги күчтүү бирди жыгат», «Кылыч – курал эмес, акыл – курал», «Күч кетет, акыл кетпейт», «Билген минди башкарат». Ушул себептен, улуттук идеянын башкы

көйгөйү кылым кыйырында кыргыз элин улут катары, эл катары сактап калууда турат. Ушул идеянын өзөгүн улуттун улут катары улуттук өзгөчөлүгүн сактап калуу идеясы түзөт" (4.14-б.).

Билимди гумандаштыруу жетилип келе жаткан инсандын кругозорун кеңейтип, ойлоо жөндөмүн арттырып, атуулдук позициясын калыптандырууда чон өбөлгө түзөт. Демек, биз бул багытта иш алып барууда сабактардын сандык катышуусун арбытуу эмес, билим алып жаткан инсандын айлана-чөйрөгө болгон көз карашын туура калыптандыруу деп түшүнүүбүз керек. "Гуманитардык билим берүү бул – сезимдик бөлүкчөлөрдү күчөтүү, мурун биз акыл-эс чөйрөсүн өстүрүүгө басым жасап келгенбиз. Адамдын инсанынын чордонун билим эмес, сезим түзөт", - деп жазат педагог А. В. Запорожец (5.13-б.). Бул багытта атайын жеткиликтүү иш алып баруу жогорку окуу жайына чейин мектептеги билим берүүдөн башталса туура болчудай. Билим берүүнүн бул багытта актуалдуулугун жогорулатууда Кыргыз Республикасынын мектептеринде предметтик билим берүүнү жаңылоо концепцияларында да төмөнкүчө белгиленген: «Балдардын интеллектуалдык жана ыймандык сапаттарын калыптандырууда этнопсихологиялык өзгөчөлүктөрдү жана элдик педагогикалык салттарды эске алуу зарыл». Бирок, тилекке каршы, кыргыз элинин билим берүү салттары тууралуу атайын жазылган эмгектер жокко эсе. Колдо болгон эмгектердин дээрлик бары элдин тарбия тажрыйбаларын изилдөөгө багытталган. Биздин бул китепче ошол бөксөөлүктү аздыр-көптүр толтурар деген ойдо болдук, эмгек алгачкы саамалык катары педагогикалык кесип берүүчү орто жана жогорку окуу жайларынын студенттерине, мектеп мугалимдерине арналат да, кыргыз элинин салттуу билим берүү системасы менен тааныштыруу максатын көздөйт (6.2-б.).

Мындан сырткары риторика илими гуманитардык илимдердин ичинен эң бир кызыктуу, керектүү жана татаал предмет катары саналат. Риторика бул - өтө кеңири көлөмдөгү темаларды, атап айтканда, риториканын пайда болуу тарыхынан баштап, элдин алдында сүйлөө же бирөөлөр менен баарлашуу мезгилинде чечендер (ораторлор) өздөрүн кандай алып жүрүүсүн, кеп адебин, сүйлөшүү маданиятынын этикеттерин, оозеки, жазууга байланыштуу кептин норма-эрежелерин, чечендик өнөргө ээ болуунун жол-жоболорун окутуп-үйрөтүүчү илим.

«Риторика» деген термин грек тилинен которулганда «чечендик өнөр» (ораторское искусство) дегенди туюндурат. Чечендик өнөр – адамдын тубаса таланттуулугуна түздөн-түз байланыштуу болуп саналат. Инсан ар кыл чөйрөдө, ар кандай жагдайга кабылып, өзүнүн логикасын, өз күчүн, тапкычтыгын, акыл таразасын, психологиясын сынаган тынымсыз изденүүсүнүн аркасында бара-бара калыптанат. «Сүйлөй, сүйлөй – чечен болот» деген кеп бар элде. Окумуштуу, белгилүү тилчи, профессор Ж. Мукамбаев: «Эл чечен – деп, сүйлөгөн кезде илхамы келе түшкөн, эч кандай кагаз, карандашсыз шар сүйлөгөн, токтоосуз жооп тапкан, импровизаторлук менен куюлуштурган, үнү да, кеби да коңур келген, сөздөрү уккулуктуу, мазмундуу чыккан адамды айтышкан» – деп жазат. Азыркы учурда мектептин алдындагы жооптуу милдет бул – замандын талабына шайкеш келген, ар тараптан өнүккөн, чыгармачыл жаш муундарды, өз мекенинин чыныгы атуулдарын окутуп-тарбиялоо болуп саналат. Себеби, мектепте алынган билим гана жогорку окуу жайындагы тереңдетилип берилүүчү илимдин негиздерине же илимдерге жакшы шарт түзүп бере алат.

Бул милдеттерди ишке ашырууда орто жана жогорку окуу жайларынын гуманитардык багыттагы илимий-билимдерин кучагына алган жыйын, талкуулардын зарылдыгы сезилүүдө. Учурда дүйнө ургаалдуу ыргак менен алгалоодо. Ошондуктан жогорку окуу жайларында окулуучу гуманитардык илимдердин жеткиликтүү окутулушу педагогдун материалды өздөштүрүүсү, усулдук чеберчилигинин негизинде гана толук ишке ашат деген ойдобуз.

Адабияттар:

1. Мисеев. Н. Н. Жаңы заманга - жаңы стандарт. - Кут билим. 27. 02. 2009., 9-б.
2. Реан А. А. и др. Психология и педагогика. - М., 2008. 258-б.
3. Абдиев Б. И. Народная педагогика и современный образовательный процесс. Образование и наука в меняющемся мире. - Б., 2001. 5-б.
4. Биримдик аркылуу өнүгүү – Кыргызстандын жалпы улуттук идеясы. - Б., 2007. 14-б.
5. Запорожец А. В. Народное образование. №1, 2002. 13-б.
6. Кыргыз Республикасынын мектептеринде предметтик жаңылоонун концепциялары, Бишкек, 1995, 2-б.

Рецензент: к.п.н., доцент Бабаева А. Д.